

MATURITNÍ OTÁZKY

literatura

souhrn učiva
interpretace textu
testové úlohy
rady k maturitě

Miroslav Štochl
Lenka Bořcková

FRAGMENT

Maturitní otázky – Literatura

také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.fragment.cz

Doporučujeme další e-knihy v edici:
Maturitní otázky – Český jazyk – e-kniha
Maturitní otázky – Matematika – e-kniha
Maturitní otázky – Angličtina – e-kniha
Maturitní otázky – Dějepis – e-kniha
Maturitní otázky – Zeměpis – e-kniha

Miroslav Štochl, Lenka Bolcková
Maturitní otázky – Literatura – e-kniha
Copyright © Fragment, 2011

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

Obsah

1.	ÚVOD	7
2.	LITERATURA STAROVĚKÁ	13
2.1	Nejstarší písemné památky starověku; antická literatura	13
2.2	Četli jste pozorně?	16
2.3	Interpretace textu	18
3.	LITERATURA STŘEDOVĚKÁ	20
3.1	Evropská literatura ve středověku	20
3.2	Česká literatura ve středověku	21
3.3	Četli jste pozorně?	25
3.4	Interpretace textu	27

4.	LITERATURA RENESANCE A HUMANISMU	29
4.1	Evropská literatura v období renesance	29
4.2	Česká literatura v období renesance a humanismu	31
4.3	Četli jste pozorně?	33
4.4	Interpretace textu	35
5.	LITERATURA BAROKA	37
5.1	Evropská literatura v období baroka	37
5.2	Česká literatura v období baroka	38
5.3	Četli jste pozorně?	39
5.4	Interpretace textu	41
6.	LITERATURA KLASICISMU, OSVÍCENSTVÍ A NÁRODNÍHO OBROZENÍ	43
6.1	Evropská osvícenská literatura	43
6.2	Literatura národního obrození	45
6.3	Četli jste pozorně?	47
6.4	Interpretace textu	49

7.	LITERATURA ROMANTISMU	51
7.1	Romantismus ve světové literatuře	51
7.2	Romantismus v české literatuře	54
7.3	Četli jste pozorně?	55
7.4	Interpretace textu	56
8.	LITERATURA 19. STOLETÍ	59
8.1	Realismus ve světové literatuře	59
8.2	Počátky českého realismu a domácí literatura II. poloviny 19. století	61
8.3	Četli jste pozorně?	65
8.4	Interpretace textu	67
9.	LITERATURA NA PŘELOMU STOLETÍ	69
9.1	Moderní literární směry ve světě	69
9.2	Moderní směry v české literatuře	70
9.3	Četli jste pozorně?	72
9.4	Interpretace textu	74

10.	LITERATURA PŘED II. SVĚTOVOU VÁLKOU A BĚHEM NÍ	77
10.1	Světová literatura meziválečného a válečného období	77
10.2	Česká literatura meziválečného a válečného období	80
10.3	Četli jste pozorně?	86
10.4	Interpretace textu	88
11.	LITERATURA PO II. SVĚTOVÉ VÁLCE	91
11.1	Poválečná světová literatura	91
11.2	Česká poválečná literatura a kritika	94
11.3	Četli jste pozorně?	103
11.4	Interpretace textu	104
12.	ZÁKLADNÍ LITERÁRNÍ POJMY	107
13.	ČASOVÁ OSA	111
14.	JMENNÝ SEZNAM	112
15.	SEZNAM LITERÁRNÍCH POJMŮ	119
16.	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	121

1. ÚVOD

Začátek je vždycky nejtěžší. Jak začít s přípravou na maturitu nebo třeba s psaním knížky, která vám tuto přípravu může usnadnit? My jsme si zkusili představit, jakou knížku bychom před maturitou sami rádi četli. Nejlepší jsou knížky přehledné, stručné a výstižné, proto budeme i my dodržovat při psaní jednotlivých kapitol tři základní pravidla:

Všechno pěkně popořádku

Všechny historické události – a to se samozřejmě týká i vzniku literárních děl – mají svou logickou posloupnost. Proto je nejlepší řadit je za sebou podle data vzniku, tedy podle chronologického pořádku. Stručný přehled literární historie ukazuje časová osa, kterou najdete v příloze. Dějiny české literatury si pak dobře představíte podle tohoto zjednodušeného členění do deseti období:

1. LITERATURA STAROVĚKÁ (od 4. tisíciletí př. n. l. do 5. století n. l.)
 2. LITERATURA STŘEDOVĚKÁ (od 5. století do konce 15. století)
 3. LITERATURA RENESANCE A HUMANISMU (od konce 15. století do začátku 17. století)
 4. LITERATURA BAROKA (od začátku 17. století do konce 18. století)
 5. LITERATURA KLASICISMU, OSVÍCENSTVÍ A NÁRODNÍHO OBROZENÍ (od konce 18. století do poloviny 19. století)
 6. LITERATURA ROMANTISMU
 7. LITERATURA 19. STOLETÍ
 8. LITERATURA NA PŘELOMU STOLETÍ (od konce 19. století do roku 1918)
 9. LITERATURA PŘED II. SVĚTOVOU VÁLKOU A BĚHEM NÍ (od roku 1918 do poloviny 20. století)
 10. LITERATURA PO II. SVĚTOVÉ VÁLCE (od roku 1945 do současnosti)

Od jednoduššího ke složitějšímu, od obecného ke konkrétnímu

Všechny kapitoly mají podobné uspořádání. Začínají osnovou, která obsahuje stručný přehled látky, základní jména a data. Následují název období a jeho trvání, typické literární směry, autoři a jejich díla.

Příklad:

MODERNÍ SMĚRY V ČESKÉ LITERATUŘE

◆ manifest České moderny (1895)

◆ představitelé české dekadence (KAREL HLAVÁČEK, JIŘÍ KARÁSEK ZE LVOVIC), symbolismu (OTOKAR BŘEZINA), impresionismu (ANTONÍN SOVA)

◆ generace buřičů (FRANTIŠEK GELLNER, KAREL TOMAN, FRÁŇA ŠRÁMEK, VIKTOR DYK, STANISLAV KOSTKA NEUMANN)

◆ sociálně kritičtí autoři (PETR BEZRUČ)

◆ próza na přelomu století (VILÉM MRŠTÍK, KAREL MATĚJ ČAPEK-CHOD, ANNA MARIE TILSCHOVÁ, JOSEF KAREL ŠLEJHAR, FRÁŇA ŠRÁMEK, RŮŽENA SVOBODOVÁ, BOŽENA BENEŠOVÁ, VIKTOR DYK)

◆ spirituálně orientovaní autoři (JAKUB DEML)

◆ drama (ALOIS a VILÉM MRŠTÍKOVÉ, FRÁŇA ŠRÁMEK, VIKTOR DYK)

◆ literární věda (FRANTIŠEK XAVER ŠALDA)

◆ německy psaná literatura (FRANZ KAFKA, GUSTAV MEYRINK, RAINER MARIA RILKE)

Stručně a jasně

Výklad, který následuje po osnově, rozvíjí její body čtivější formou. Je stručný a přehledně členěný.

Příklad:

Na přelomu století vzniká řada *moderních literárních* (nebo vůbec uměleckých) *směrů*, které reagují na do té doby převažující *realismus*. Jejich společným znakem je podobně jako v případě romantismu *individualismus* – přesvědčení o soběstačnosti a nezávislosti každého lidského jedince, *pesimismus* – nespokojenost s postavením individua ve společnosti doby konce století (francouzsky *fin de siècle*), *sensitivnost* – důraz na smyslové vnímání. Snahou umělců je tvorba čistého umění – *lartpoulartismus*. Centrem *modernismu*, jak jsou tyto směry někdy souborně nazývány, se stala Francie. Autoři poezie, hanlivě zvaní *prokletí básníci*, tvoří převážně básně v próze a užívají volný verš. Za zakladatele volného verše je považován americký básník **Walt Whitman** (1819–1892). Hlavními uměleckými směry konce století jsou *dekadence*, *symbolismus* a *impresionismus*.

Protože víme, že někdo má dobrou paměť na jména a data, zatímco jiného baví spíš rozbor literárních textů, rozhodli jsme se každou kapitolu doplnit krátkou ukázkou z díla, která vám přiblíží literární styl daného období. Lze ji použít i k vysvětlení některých teoretických pojmů. Úryvek doplňujeme vzorovou interpretací (tedy rozbořem) a komentářem.

Příklad:

Kromě dekadentů, symbolistů a impresionistů je pro literaturu přelomu století příznačný také vznik *generace buřičů*. Jejím příslušníkům byl blízký bohémský, zahálčivý život. Umělecký i životní postoj buřičů je spojen s anarchismem, společenskou kritikou, satirou a vzdorem vůči dobovému měšťáctví a pokrytectví. Platí to pro sbírky *Torzo života* (1902) a *Melancholická pouť* (1906) **Karla Tomana** (1877–1946) i dílo **Františka Gellnera** (1881–1914): *Po nás ať přijde potopa* (1901) a *Radosti života* (1903).

Výchozí text pro interpretaci a rozšiřující úlohy:

PO NÁS AŤ PŘIJDE POTOPA!

Vy dobří hoši, jenž jste vyšli bořit
se vzdorem v srdcích, s pěstí sevřenou,
co lidstvu nové ráje chcete stvořit,
vám zpívám píseň na rozloučenou.

Můj vzdor se zchladil volnou sprchou času,
rez s pochvou srostil meče rukojeť.
Brutální, zpěvnou, lehkoučnou chasu
v svém srdci jsem si zamiloval teď.

Mí přátelé se v sympoziích baví,
by zase zítra klesli do bídy.
Navečer z loží zvedajíce hlavy
se v duchu těší: Diem perdidi.

Se zbožnou úctou nelíbají holku,
je nevábí zpěv plodných samiček.
V kavárnách nočních u politých stolků
jsou rytíři pochybných dámiček.

Mám za přátele marnotratné muže.
Z nás každý rád svou hřivnu zakopá.
My do svých vlasů вплétáme si růže,
a po nás – –! Což – ať přijde potopa!

/František Gellner/

Proveďte interpretaci úryvku:

1. Které z následujících tvrzení o básni *Po nás ať přijde potopa!* ze stejnojmenné sbírky není pravdivé?
 - A) Báseň se svým výrazivem i rýmem podobá šansonu, kupletu.
 - B) Kvůli řetězení obrazných pojmenování působí verše melodicky.
 - C) Mluvíci básně se ironicky vysmívá všem ideálům a konvencím.
 - D) Verše mají pravidelný rytmus a neobsahují náročné rýmy.
2. Jaké je celkové vyznění básně?
 - A) nadějně
 - B) patetické
 - C) radostné
 - D) trpké
3. Který z následujících kompozičních prvků se uplatňuje v básni?
 - A) gradace děje
 - B) nedořečenost
 - C) překvapivá pointa
 - D) sarkasmus

Na jednoduchých cvičných úkolech v závěru každé kapitoly si pak můžete sami vyzkoušet, jak dobře se v látce vyznáte.

Příklad:

1. Který z následujících autorů nepatří mezi tzv. prokleté básníky?
 - A) Charles Baudelaire
 - B) Stéphane Mallarmé
 - C) Paul Verlaine
 - D) Walt Whitman
2. Který umělecký směr zachycuje neopakovatelný dojem zprostředkovaný smysly?
 - A) dekadence
 - B) impresionismus
 - C) lartpoulartismus
 - D) symbolismus
3. Kterou z následujících charakteristik se nevyznačuje poezie generace buřičů?
 - A) deziluzivní a kritický pohled na společnost
 - B) jednoduchost výrazu založeného na písňové formě
 - C) vysoká stylizovanost plná abstraktních pojmů
 - D) vzpoura proti konvencím, autoritám, společnosti

Modelová interpretace:

Báseň *Po nás ať přijde potopa!* ze stejnojmenné Gellnerovy básnické sbírky je ukázkou buřičské poezie. Autor skrze lyric-kého mluvčího dává už názvem básně na vědomí svou filozofii – žít dneškem, nemyslet na budoucnost a užívat si. Gellner vkládá do básně osobní prožitky, které dokládají odpor vůči ideálům, oficiální společnosti, zároveň také ukazují prázdnotu a nenaplněnost života. Autor nemilosrdně ironizuje všechny hodnoty, své přátele i sám sebe. Lásky zde není prociťtána, je hořká a úplatná. Tělesná láska se odehrává v náručí nevěstek. Atmosféru ulice i nočních kaváren, které tvoří scenerii básně, dokládají věčná pojmenování. Řeč ulice ukazuje bez přetvářky realitu autorova života. Báseň je tvořena jednoduchými čtyřveršími a pravidelnými, nehledanými rýmy. Jednoduchostí výrazu, pravidelným rýmem i revoltním obsahem se podobá popěvku, kupletu.

Ještě několik poznámek a užitečných rad

V případě, že není známé datum vzniku některého díla nebo narození (případně úmrtí) autora, údaj prostě schází nebo je nahrazený otazníkem. Je-li v závorce za titulem díla uveden cizojazyčný název, pak je to název originální.

I když jsme se ve všech kapitolách snažili zachovat jednotné členění na prózu, poezii, drama a literární kritiku, existují pomezí žánry (třeba veršované drama), které nelze jednoznačně začlenit. V některých dobách byly nedílnou součástí literární produkce naučné (právnícké, mravokárné, přírodovědné, cestopisné) spisy, proto je v přehledu také uvádíme. Literární teorie a kritika se v podobě, v jaké ji známe dnes, ustanovila a prosadila až na přelomu 19. a 20. století, proto ji v samostatných oddílech uvádíme až od kapitoly 2.7.

Přihlédli jsme rovněž k tomu, že v určitém období se některé žánry neprosadily nebo vůbec nerozvinuly. V takových případech nedodržujeme řazení podle žánrů, ale upřednostňujeme chronologii, dělení na latinsky a česky psanou literaturu apod. V moderní literatuře slučujeme autory dle příslušnosti k uměleckým směrům, skupinám a hnutím.

Úseky literárního vývoje na sebe navazují, takže na sebe navazují i naše kapitoly – celkový přehled dějin literatury najdete v příloze. Zároveň platí, že vývoj naší literatury navazuje na vývoj literatury světové.

***Příklad:** Představitelé moderních básnických směrů přelomu 19. a 20. století u nás byli inspirováni poezií prokletých básníků.*

Historické etapy vývoje literatury u nás sice souvisejí s vývojem literatury ve světě, nikdy se s ním však úplně nekryjí. Nejrozumnější umělecké a literární směry k nám zpravidla dorazily až s několikaletým zpožděním (výjimkou je třeba ryze český poetismus), některé se v našem prostředí nerozvinuly téměř vůbec (například renesanční umění).

Stejně jako je tomu všude ve světě, máme i v naší literatuře některé autory, jejichž tvorba jako by předběhla svou dobu. Dílo takových originálních autorů je pak obtížné jednoznačně zařadit.

***Příklad:** Jan Amos Komenský je v některých příručkách uváděn jako představitel období dozrávání humanismu, jindy zase jako barokní autor.*

Celými dějinami literatury procházejí charakteristické postavy a motivy.

***Příklad:** S Donem Quijotem se můžeme setkat nejen v Cervantesově románu, ale také například v dramatu Zmoudření Dona Quijota od Viktora Dyka, představitele generace buřičů.*

Také tyto postavy a motivy ukazují nejrozumnější souvislosti mezi díly a historickými epochami, ale mohou se stát i základem pojmenování některé obecné lidské vlastnosti (říká se např. švejkovat, být donkichotem, donchuá-nem apod.). Nové literární zpracování určitého motivu může být ve vztahu k dřívějšímu například parodické.

***Příklad:** Divadelní hra J. Svěráka a L. Smoljaka Dlouhý, Široký a Krátkozraký je parodií známé pohádky.*

Ani literatura jako celek není nezávislá. Pokud se zajímáte třeba o výtvarné umění, mohou vám jeho dějiny a styly připomínat historii literatury.

***Příklad:** Impresionismus se kromě literatury projevil i ve výtvarném umění, hudbě nebo divadelní režii.*

Literatura úzce souvisí také s filozofií, estetikou, lingvistikou apod.

***Příklad:** Autoři dekadentní literatury byli ovlivněni nihilismem, tedy filozofií nicoty Arthura Schopenhauera, jiní básníci té doby studovali zase například filozofický vitalismus Henriho Bergsona.*

Ačkoli by se někomu mohla zdát literární teorie zbytečná, je potřebná k rozboru, interpretaci a kritice literárních děl. Jejich popis a hodnocení se nemůže omezovat jen na verdikt „dobré“, „špatné“. Literární dílo je složitý útvar, k jehož úplnému popisu je třeba speciálních termínů, aby bylo možné odlišit zvláštnosti literatury od ostatních uměleckých druhů. Orientaci v literárněvědných termínech vám usnadní přehled základních pojmů, který najdete na konci knížky. S jeho pomocí snadno zjistíte místo, na kterém jsme způsob užití každého termínu podrobně vysvětlili.

Mezi termíny patří i názvy literárních útvarů a žánrů. Je dobré vědět, že většina literárních směrů má své typické útvary: v Homérově době byl obvyklý epos, Jan Hus psal kázání, moderní poezie se vyznačuje volným veršem, surrealističtí spisovatelé experimentovali s automatickými texty apod. Pokud si přečtete aspoň krátkou ukázkou z díla typického pro určité období nebo literární směr, snadněji si vybavíte jejich obecné znaky.

Nepamatujete-li si přesnou charakteristiku některého světového literárního díla, můžete se ji pokusit odvodit z toho, co platí o daném období v české literatuře, v umění, historii, politice a podobně.

Příklad: II. světová válka ovlivnila tehdejší evropskou literaturu, komunistická totalitní cenzura nedovolovala kritiku režimu v literatuře a tak dále.

I tady vám pomůže, když si přečtete nějakou dobovou ukázkou.

K pochopení historie i teorie literatury vám opravdu nejlépe pomůže četba. Pamatujte, že není ani tak důležité, co čtete, ale že vůbec čtete. Četba vám má přinášet především radost. Proto je dobré vybírat si knížky, které čtete s chutí a rozumíte jim. Je rozhodně lepší číst detektivky nebo komiksy než vůbec nic. Pokud vás čtení baví, sami si postupně vytvoříte vlastní čtenářský vkus, který vám pomůže při výběru další literatury a jejím hodnocení. Navíc je prokázáno, že četba zdokonaluje vyjadřovací schopnosti a používání spisovné řeči.

Četba má sice sloužit především jako zábava, stejně tak ale může vést k poučení. Literatura umí zprostředkovat mnohé exotické, nebezpečné a vzrušující zážitky nebo vás může inspirovat při jednání ve skutečném životě. Svým způsobem lze literaturu chápat i jako dokument dané doby.

Učit se ale neznamená jen tak si číst! K tomu, abyste se učili efektivně, je potřeba zvolit určitý systém. Pro učení si vyhraďte pravidelný čas a místo, kde vás nebude nikdo rušit. Někdo se radši chodí učit do parku, někdo zůstane doma a pustí si k učení příjemnou hudbu. Stejně jako pan Svátek ve filmu Marečku, podejte mi pero! můžete i vy při přemýšlení (učení) třeba chodit. Pokud vám to ale nevyhovuje, najdete si pohodlnou židli nebo postel.

S učením je vždycky lepší začít dřív a vědomosti přibírat průběžně. Za předmaturitní víkend se vám nepodaří vstřebat 200 stran učiva.

Když jste unavení, do učení se nenuťte – někdy to prostě nejde a je lepší jeden den vynechat. Je dobré si stanovit motivační odměnu – například po skončení učení vyrazit do kina. Při studiu průběžně pijte, odpočívejte, relaxujte – zvýší to vaše soustředění. Můžete to dělat třeba jako Leonardo da Vinci – ten vždycky tři hodiny pracoval nebo studoval a hodinu spal.

Nejdůležitější údaje a informace samozřejmě zvýrazňujeme, můžete si je ale sami odlišit různými barvami. Pokud se vám zdá podtrhávání v textu nepřehledné, je lepší si pořizovat výpisky do zvláštního sešitu. Látku si po kratších částech průběžně opakujte. K tomu vám pomohou testy, které obsahuje každá kapitola. Nestyďte se a nechte se vyzkoušet od kamaráda, sourozence nebo rodičů.

Kromě učení můžete při přípravě na maturitu použít některé finty. Pokud ještě není pozdě, začněte projevovat zájem o literaturu před učitelem. Pokud bude vědět, co čtete, určitě se vás na to u maturity zeptá! Buďte iniciativní a sbírejte postřehy, které se vztahují třeba k dílům, jež zrovna probíráte. Existují jistě lepší věci, než je šprtání, uvědomte si ale, že tahle jednorázová časová investice se vyplatí.

Pokud jste naši knížku přečetli pozorně celou, máte úplnou představu o dějinách literatury i nejdůležitějších teoretických pojmech. Před zkouškou si v bodech vypište, na co si vzpomenete. Tuto osnovu pak při zkoušce vyplníte „omáčkou“. Spousta věcí vyplývá ze samotného zadání: jestli znáte francouzštinu, můžete například ze zadání *Moderní básnické směry fin de siècle* odvodit, že jsou to směry ve francouzské poezii na přelomu století. A protože jsou to směry moderní, nebude to jistě literatura z přelomu 12. a 13. století. Podobně ze slova *futurismus* poznáte, že je to umělecký směr, který se nechal inspirovat převratnými vědeckými vynálezy a budoucností. V souvislosti s *buřiči* vás napadne, že to byli spisovatelé orientovaní anarchisticky, zatímco v dílech představitelů *katolické literatury* se obvykle vyskytovaly náboženské motivy. Myslete tedy v souvislostech! Pokud vás k zadanému literárnímu směru nebo období nic nenapadne, vzpomeňte si, co mu předcházelo nebo následovalo po něm. Literární dějiny fungují v zásadě jako střídání protichůdných tendencí. Neunikne vám, že moderní básnické směry mají blízko k romantismu. Jsou charakteristické svým pesimismem, individualismem a sensitivností, protože reagují na předcházející realismus, který byl zase reakcí na romantismus a tak podobně. Obecně v historii literatury pozorujeme trendy, které lze chápat jako *romantické* (středověká rytířská a dvorská poezie, baroko, sentimentalismus, romantismus a moderní směry konce 19. století), a trendy, které jsou svou povahou spíše *realistické* (humanismus, klasicismus, proletářská poezie, naturalismus a realismus).

Součástí úspěšného zvládnutí maturity je i schopnost interpretovat, rozebrat text a projevit vlastní úsudek. Věřte nebo ne, schopnost porozumět textu má každý z nás – obvykle bývá jen problém správně se vyjádřit! Při interpretaci textu neztrácejte rozvahu. Podle toho, jestli rozebíráte poezii nebo prózu, použijte správné teoretické kategorie. Pokud si nevzpomenete na názvy všech pojmů, klidně se zkuste vcítit do autorova záměru a popište vlastními slovy všechno, co vás napadne.

Nestresujte se zbytečně! I když je maturita důležitá, pamatujte, že už ji zvládly stovky a tisíce maturantů před vámi.

Hodně štěstí!